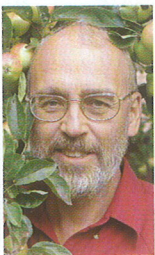

Källslätten.

Res och sök upp ... ett äppelträd!

Text och foto:
Mattias Iwarsson

Ja, här är ett par tips som jag lovar kan bli spännande, men inte helt lätta att hitta. Åk till Falun, ta väg 293.

Vid Korsgården svänger man till höger på en liten grusväg mot Nybo och Källslätten. Skyltarna är små och oansenliga men efter 7–8 km med bara barrskog och jättelika hyggen i olika stadier av förnyring, pekar en ny oansenlig träskylt rakt in i skogen mot Källslätten. Man vandrar genom mossrik granskog och kommer efter några hundra meter fram till skogsbrynet. Där stiger man rakt in i något som liknar ett paradiset av sluttande ängar. Området har röjts och slåttats. Här och där finns hässjestörar och under sommaren betar kor i området. I centrum den lustigt avvikande "barockträdgården" med de märkliga resterna av 'Gubb-

äppel'-trädet som ska beskrivas närmare i denna artikel.

En annan spännande äppelutflykt i Dalarna går till Sveriges största och troligen äldsta äppelträd, moderträdet till 'Snilsäpple'. Man åker väg 70 norrut mot Hedemora. Strax före staden svänger man av åt höger mot fågelsjön Hovran. En liten väg går parallellt med riksvägen och efter en stund finns en avtagsväg mot fågeltornet, men den tar man inte, utan fortsätter rakt fram några hundra meter till Nibble gård som har en äppelgård. I äppelgården finns en liten ravin och där står det jättelika 'Snilsäppel'-trädet.

Båda dessa träd anses vara 1600-talsorter som klarat 1709 års fimbulvinter enligt Anton Nilsson.

I 'Gubbäpplets' fotspår

Anton Nilssons Våra äpplesorter (1986) tecknar på s 16 historien om en gammal äppelsort från Dalarna. Han såg inga äpplen före tryckningen av boken och

Kan man åka på upptäcktsfärd i Dalarna? Efter äppelträd?

han hade inte med någon beskrivning eller bild av 'Gubbäpple'.

Genom ett tips från Per Axell, som då var trädgårdsmästare vid Wiks folkhögskola utanför Uppsala, blev jag för många år sedan medveten om att några äppelympar räddats från ett av de gamla träden vid Källslätten. Det var den nu framlidne Krister Jansson, som ympade in sorten på ett 'Transparente Blanche'-träd intill den då alldeles nybyggda folkhögskolan. Ymparna sitter högt, nära huvudstammen och ympningen gjordes förmodligen 1972, träden planterades 1970. Äppelträden växer skyddat på en delvis kringbyggd gård i söderläge.

Källslätten i dag

Vid två tillfällen har jag besökt Källslätten och sett det märkliga moderträdet som består av tre sidogrenar som ligger på marken. De lever fortfarande och ger frukt. De som vårdar Källslätten har planterat in ett antal nyympade

Det liggande 'Gubbäpple'-trädet med frukt vid Källslätten, B Rylander och P Axell, september 2003.

trääd av dalasorter och bredvid det gamla 'Gubbäppel'-trädet har ett nympat planterats enligt Sören Nyström i brev med ett "program för skötseln av Källslättens trädgård".

Merparten av de nya träden kommer från Olle Ridelius i Vassbo: 'Druväpple', 'Sävstaholm' 1997; 'Stor klar astrakan', 'Fullerö', 'Risäter', och 'Hampus' 1998; 'Transparente Blanche', lokal sort från Mörtsjöbo 1999; 'Rosenhäger' 2000; 'Grågylling', 'Stenbock', 'Eneroths klaräpple', 'Rosenhäger', 'Gubbäpple' 2003.

Av de cirka 50 äldre träden och buskarna har flertalet små och oätliga frukter men man har urskiljt en del sorter som: 'Grågylling', 'Rosenhäger', 'Åkerö', 'Gubbäpple', 'Oranie', 'Vit astrakan', 'Vitgylling' och 'Röd astrakan'. Dessutom finns tre päronträd av oidentifierade sorter eller frösådder. Kvarstående i området hittar man också surkörsbär, krikon, bärbuskar, humle och en del prydnadsväxter.

Källslättens historia

Gården finns dokumenterad redan 1571 då två tåktekarlshemman bodde på Källslätten. 1613 fanns tre hemman. Under första halvan av 1600-talet expanderade gruvproduktionen i Falun och staden

blev illa drabbad av den giftiga gruvröken. Därför flyttade de rika bergsmännen ut från staden och till Källslätten kom tre som omnämns i jordeboken: Peder Mattsson, Anders Nilsson och Per Mattsson. Förmodligen anlades "barockträdgården" redan under 1640-talet. Under senare delen av 1600-talet ägdes Källslätten av Anton Svab. Ägarna skiftade under de följande åren och den siste privatpersonen var Anders Mattson som sålde egendomen till Bergslaget 1954.

Under perioden 1914-1952 utforskades trädgården noggrant av Erik Lindberg (E J Lindberg) som var trädgårdsmästare och vurmade för att området skulle fridlysas. Han gjorde försök att åldersbestämma träden genom att borra i stammen och kom fram till att de bör ha planterats på 1640-talet. Tyvärr känner vi inte till någon dokumentation för dessa slutsatser.

1943 skrevs ett arrendekontrakt på 50 år mellan ägaren och Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförening. Man restaurerade planteringarna och vattenkonsterna och en högtidlig återinvigning av detta kulturresevat hölls 1 juni 1946 med 200 besökare. Dock bröts arrendet när området såldes till Bergslaget 1954.

Därefter förföll trädgården tills några

medlemmar ur Tunabygdens fältbiologer besökte platsen 1966 och genast påbörjade restaureringen. Man röjde och höslåttade och 1969 skrevs ett kontrakt med Stora Kopparberg, där förvaltningen av området skulle skötas av föreningen. Ett omfattande ideellt arbete lades ner delvis med stöd från Falu Kommun.

Sedan snart 40 år sköts Källslätten av den ideella Källslättenföreningen, ofta i samarbete med lokala hembygds- och naturvårdare. Genom ett beslut om klassning som Natura 2000-område har det ålderdomliga odlingslandskapet ett rättsligt skydd. Det ingår i det Europeiska nätverket av värdefulla naturområden och skyddet motsvarar naturskyddsområdernas status.

1966 när Fältbiologerna påbörjade

Litteratur:

- Källslätten. 1981. Tunabygdens Fältbiologer.
Lindberg, E J. 1917. Trädgårdsodlingen i Dalarna. Dalarnas Hembygdsförenings Årsbok (s 33-41).
Nilsson, A. 1986. Våra äppelsorter (s 206).
Ridelius, O. 2003. Äppelsorter i Dalarna. Pomologen 3:2.

restaureringen av den västra trädgården (den östra var helt försvunnen) hittade man 50 fruktträd varav 2 päronträd på de fem terrasserna. Som kuriosita kan nämnas att ett av dessa träd ansågs av E J Lindberg som det äldsta exemplet på ympning av fruktträd i Dalarna. Det trädet som utpekades är nu försvunnet och uppgiften är därmed osäker.

Gubbäppet upptäcks på nytt

Trots att området ligger på 275 m över havet, anses det ha ett relativt gynnsamt klimat. Omgivningarna är klassade som äppelzon 5, man kan förmoda att den sydvända sluttningen kan erbjuda lite gynnsammare klimat, zon 4. Moderträdet för äppelsorten Gubbäpple hittades av Fältbiologerna på den tredje terrassen. Trädet finns avbildat 1915 i en artikel av E J Lindberg. På bilden kan man se att huvudstammen är mycket grov men har dött eller brutits av och en låg sidogren

överlevt, delvis liggande på marken. Den gren ligger fortfarande kvar och har vuxit till liksom ytterligare två liggande sidogrenar. Man kan anta att de liggande grenarna får ett bättre klimat genom att de täcks med snö vintertid.

Lindberg beskrev sorten som ett moderträd till sorten 'Gravensteiner', vilket det naturligtvis inte är. Även en garvad äppelkännare skulle dock vid en hastigt igenkänna äpplena som 'Röd Gravensteiner' om man bara fick äpplet i handen. Den flammiga röda täckfärgen och även saftigheten överensstämmer väl, men fröhusets karaktärer och smaken stämmer inte.

Namnet Gubbäpple fick sorten genom att äpplets fruktkött blir mycket mörkt när det mognar, så mörkt att till och med gamla tandlösa gubbar kunde äta dem.

Äppelsorten är beskriven från frukt från en ymp vid Wiks folkhögskola, moderträdet samt en ymp hos Per Axell. Ett

träd ympat 1993 odlas vid Linnés Hammarby, men har inte givit frukt.

Per Axell vid den kraftiga ympen vid Wiks folkhögskola.

'Gubbäpplets' utseende

Frukten är medelstor till stor, högbyggd plattrund till valsformig något plattad på över- och undersidan. Fem åsar höjer sig till låga knölar, varigenom genomskärningen blir något femkantig, foderhåla djupa med extra fåror.

Foder stort, halvöppet till stängt, länge grönt, hårigt.

Skaft hål djupa, länge gröna, med åsar, trång, utan eller med ensidig rost.

Skaft kort och tjockt eller på sidofrukt längre, 20–25 mm, tunt, något förtjockat i änden.

Lukt angenäm.

Huden relativt tjock, glatt, fet med grön grundfärg och med röd, kraftig täckfärg i prickar, marmorering och

strimmor. Gröna punkter över hela frukten.

Kärnhus stort, högt, ovalt, slutet till öppet med många breda till långa (10 mm), ljusbruna kärnor. Foderrör skällikt med ståndare vid mitten.

Kött grönvitt med gröna kärnsträngar som kan vara lite skära närmast fodret, mycket saftigt, sötsyrligt, vid mognad mjuknande sött med någon mandelarom. En bordsfrukt.

Sorten blir sent bördig och mognar i oktober. Frukten angräps sällan av skorv och trädet verkar fritt från fruktvedskräfta.

Trädet växer relativt kraftigt med långa, smala grenar, hårdigt åtminstone till zon 4–5.

Alma
FOLKHÖGSKOLA

**EKOLOGISK
TRÄDGÅRDSODLING**

Distanskurs, halvfart, tio helgräffar,
praktik varvas med teori

12 feb–30 okt Stockholm och 5 feb–23 okt Höör
Ansökan senast 10 januari

tfn 08-4621100 fax 08-4621199
info@alma.fhsk.se www.alma.fhsk.se

SVENSK TRÄDVÅRD
& Utbildning AB

Sveriges äldsta trädvårdsföretag erbjuder professionell trädbesiktning - även för dina träd!

- 25 års erfarenhet
- Goda referenser från offentlig förvaltning
- Moderna tekniska instrument
- Även försäljning av instrument, böcker och video om trädvård

Telefon: 0451-313 93 tradvard@algonet.se
Kärplingberga 2427, 281 97 Ballingslöv